

THE VILLAGE SCHOOLMASTER

(1)

BRIEF INTRODUCTION TO THE POEM

This poem is an extract from Goldsmith's famous work, '*The Deserted Village*'. It is an autobiographical poem. In it the poet recalls his boyhood in the Irish village of Lissoy. He gives here an account of his schoolmaster. The poet's account is based on his own teacher, Thomas Byrne. The portrait is delightful. It has a universal appeal. The setting of the poem is pastoral.

ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ

ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਚਨਾ 'The Deserted Village' ਵਿਚੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਇਕ ਅੰਸ਼ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਆਤਮਕਥਾ ਦੇ ਸੰਬੰਦ ਵਿਚ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਵਿ ਆਯਰਲੈਂਡ ਦੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਲਸਾਏ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਇਕ ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਵਿ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਉਸਦੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਟਾਮਸ ਬਾਯਰਨ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਚਿੱਤਰਣ ਬਹੁਤ ਸੰਜੀਵ ਅਤੇ ਅਨੰਦਦਾਇਕ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਜੋ ਚਿੱਤਰਨ ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਨੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਹ ਸਾਰੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਨਈ ਸੱਚ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਪੇਂਡੂ ਭੁੰਕਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

कविता का संक्षिप्त परिचय

यह कविता गोल्डस्मिथ की प्रसिद्ध रचना 'The Deserted Village' में से लिया गया एक अंश है। यह एक आत्म-कथा सम्बन्धी कविता है। इसमें कवि आयरलैण्ड के गांव लिसाए में अपने बचपन के दिनों को याद करता है। यहां पर वह अपने स्कूल के अध्यापक का विवरण दे रहा है। कवि का विवरण उसके अपने अध्यापक टामस बायरनि पर आधारित है। चित्रण बहुत सजीव और आनन्ददायक है। अपने स्कूल के अध्यापक का जो चित्र गोल्डस्मिथ ने प्रस्तुत किया है वह सभी अध्यापकों के लिए सत्य है। कविता को ग्रामीण भूमिका प्रदान की गई है।

三

DETAILED SYNOPSIS OF THE POEM

ANALYSIS OF THE POEM
Goldsmith has given a delightful portrait of the schoolmaster in his poem '*The Village Schoolmaster*'. It is based on his own teacher, Thomas Byrne. The portrait, however, has a universal appeal. It is realistic.

The village schoolmaster was like a king in his school. He kept his students under strict control. His students were mortally afraid of him. His very looks were awe-inspiring. When he came to school in the morning, his face foretold the students about their day's fate. His angry face clearly indicated that a severe punishment awaited them during the day. The angry face of the master frightened the students. The sad news went round in whispers from one boy to the other.

The schoolmaster knew many jokes. He told these jokes to his students. The jokes were perhaps worn-out. The students did not enjoy them much. But they pretended as if they were enjoying them much. They tried to please the teacher by their counterfeited laughter.

Though the schoolmaster was very strict, he was kind at heart. It was only because of his love for knowledge that he was hard on his students. He wanted to make his students learned. The villagers held him in high respect. They took him as a symbol of all knowledge and learning. The schoolmaster could write and do arithmetic also. He could forecast weather. He could count the days and dates of important events.

Goldsmith satirises the pedantry of the schoolmaster. He says that the schoolmaster was skilled in the art of arguing. He went on arguing even when he was defeated in an argument. At being defeated he would come out with bombastic words. He would try to gag his opponent by thundering aloud. The villagers gathered round him and felt dazed at his learning. They wondered how one small head could carry so much knowledge and learning.

ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਵਿਸਤਰਤ ਸਾਰ

ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ 'The Village Schoolmaster' ਵਿਚ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਚਿੱਤਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਟਾਮਸ ਬਾਯਰਨਿ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਪਰ ਉਸਦਾ ਚਿਤਰਨ ਸਾਰੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਵਾਸਤਵਿਕ ਚਿਤਰਨ ਹੈ।

ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਇਕ ਗਜੇ ਵਾਂਗ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਧਿਆਰਥਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਖਤ ਨਿਯੰਤਰਨ ਵਿਚ ਰਖਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਡਰਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦੇਖ ਕੇ ਡਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਵੇਰੇ ਸਕੂਲ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਵਿਧਿਆਰਥਿਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਦਸ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਨਰਾਜ਼ ਚਿਹਰਾ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਸੂਚਕ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਸਖਤ ਸਜਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਨਰਾਜ਼ ਚਿਹਰਾ ਦੇਖ ਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਡਰ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਦੁਖ ਭਰਿਆ ਸਮਾਚਾਰ ਇਕ ਮੁੰਡੇ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਮੁੰਡੇ ਤੱਕ ਕਨੋ-ਕੰਨ ਫੈਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਕਈ ਚੁਟਕਲੇ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਚੁਟਕਲੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਧਿਆਰਥਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਚੁਟਕਲੇ ਸ਼ਾਇਦ ਪਿਸੇ-ਪਿਟੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜਿਆਦਾ ਮਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਟਕ ਕਰਦੇ ਜਿਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੋਏ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਨਾਉਣੀ ਹਾਸੇ ਦੁਆਰਾ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ।

ਹਾਲਾਂਕਿ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਬਹੁਤ ਸਖਤ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਦਿਲੋਂ ਦਿਆਲੂ ਸੀ। ਇਹ ਕੇਵਲ ਉਸਦਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰੇਮ ਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਧਿਆਰਥਿਆਂ ਤੇ ਸ਼ਖਤੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਧਿਆਰਥਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਦਵਾਨ ਬਨਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕ ਉਸਦਾ ਬਹੁਤ ਆਦਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਲਿਖ ਸਕਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਮੌਸਮ ਦੇ ਬਾਰੇ ਪੂਰਨ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਦਿਨ-ਤਿਥਿਆਂ ਗਿਨ ਕੇ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਗੋਲਡਸਮਿਥ, ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਦਿਖਾਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਆਦਤ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਬੜਾ ਕੁਸ਼ਲ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਬਹਿਸ ਵਿਚ ਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਬਹਿਸ ਕਰਣੋਂ ਨਹੀਂ ਹਟਦਾ ਸੀ। ਹਾਰ ਜਾਣ ਤੇ ਉਹ ਮੋਟੇ-ਮੋਟੇ ਸ਼ਬਦ ਉਗਲਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ। ਉਹ ਉੱਚਾ-ਉੱਚਾ ਬੋਲ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ। ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਉਹਦੇ ਆਲੋ-ਦੁਆਲੇ ਇੱਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਗਿਆਨ ਭਰਿਆ ਗੱਲ੍ਹਾ ਉੱਤੇ ਚੁਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਉਹ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਕਿ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਸਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕਿੱਧਾਂ ਚੱਕੀ ਫਿਰਦਾ ਹੈ।

ਕਵਿਤਾ ਕਾ ਵਿਸਤ੍ਰੁਤ ਸਾਰ

ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਨੇ ਅਪਣੀ ਕਵਿਤਾ 'The Village Schoolmaster' ਮੈਂ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਚਿੱਤਰ ਪੇਸ਼ ਕਿਯਾ ਹੈ। ਯਹ ਤਸਕੇ ਅਪਨੇ ਅਧਿਆਪਕ ਟਾਮਸ ਬਾਯਰਨੀ ਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਕਿਨ੍ਤੁ ਤਸਕਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਸਭੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਪਰ ਲਾਗੂ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਯਹ ਇਕ ਵਾਸਤਵਿਕ ਚਿਤ੍ਰਣ ਹੈ।

ਗਾੰਧੀ ਦਾ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਅਪਨੇ ਸਕੂਲ ਮੈਂ ਇੱਕ ਰਾਜਾ ਦੇ ਸਮਾਨ ਥਾ। ਵਹ ਅਪਨੇ ਵਿਦਾਰਥੀਆਂ ਕੋ ਸਖ਼ਤ ਨਿਯੰਤਰਣ ਮੇਂ ਰਖਤਾ ਥਾ। ਤਸਕੇ ਵਿਦਾਰਥੀ ਤਸਕੀ ਬਹੁਤ ਡਰਤੇ ਥੇ। ਤਸਕੀ ਸ਼ਕਲ ਦੇਖ ਕੇ ਭਯ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਥਾ। ਜਬ ਵਹ ਪ੍ਰਾਤःਕਾਲ ਸਕੂਲ ਆਤਾ, ਤੋਂ ਤਸਕਾ ਚੇਹਰਾ ਵਿਦਾਰਥੀਆਂ ਕੋ ਤਨਕੇ ਦਿਨ-ਭਰ ਦੇ ਭਾਗ ਦੇ ਬਾਰੇ ਮੌਜੂਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਥਾ। ਤਸਕਾ ਨਾਰਾਜ਼ ਚੇਹਰਾ ਇਸ ਬਾਤ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸੂਚਕ ਹੋਤਾ ਹੈ ਕਿ ਦਿਨ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਸਖ਼ਤ ਦਣਡ ਤਨ ਦੀ ਇੰਤਜਾਰ ਕਰ ਰਹਾ ਥਾ। ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਨਾਰਾਜ਼ ਚੇਹਰਾ ਦੇਖ ਕੇ ਵਿਦਾਰਥੀਆਂ ਦੇ ਭਾਗ ਦੇ ਬਾਰੇ ਮੌਜੂਦ ਹੋਤਾ ਥਾ। ਦੁਖ ਭਰਿਆ ਸਮਾਚਾਰ ਏਕ ਲਡੂ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਲਡੂ ਤੱਕ ਕਾਨੋਂ-ਕਾਨ ਫੈਲ ਜਾਂਦਾ ਥਾ।

स्कूल-अध्यापक को कई चुटकुले आते थे। ये चुटकुले वह अपने विद्यार्थियों को सुनाया करता था। ये चुटकुले शायद घिसे-पिटे होते थे। विद्यार्थियों को इन से अधिक आनन्द प्राप्त नहीं होता था। किन्तु वे इस प्रकार नाटक करते जैसे इनसे उन्हें बहुत आनन्द प्राप्त हो रहा हो। वे अपनी बनावटी हंसी के द्वारा अध्यापक को प्रसन्न करने का यत्न किया करते।

यद्यपि स्कूल-अध्यापक बहुत कठोर था, वह दिल से दयालु था। यह केवल उसका ज्ञान-प्रेम ही था जिसके कारण वह अपने विद्यार्थियों पर सख्ती करता था। वह अपने विद्यार्थियों को विद्वान् बनाना चाहता था। गांव के लोग उसका बहुत सम्मान करते थे। वे उसे पूर्ण ज्ञान और विद्वत्ता का प्रतीक समझते थे। स्कूल-अध्यापक लिख सकता था तथा हिसाब-किताब भी कर सकता था। वह मौसम के बारे पूर्व अनुमान लगा सकता था। वह महत्वपूर्ण घटनाओं के दिन-तिथियां गिन कर बता सकता था।

गोल्डस्मिथ स्कूल-अध्यापक द्वारा ज्ञान-प्रदर्शन करने की आदत का उपहास करता है। वह कहता है कि स्कूल-अध्यापक विवाद करने की कला में बड़ा कुशल था। जब वह किसी विवाद में हार जाता तो भी वह बहस करता चला जाता। हार जाने पर वह मोटे-मोटे शब्द उगलने लगता था। वह ऊँचा-ऊँचा बोल कर अपने विरोधी का मुंह बन्द करने का यत्न करता। गांव वाले उसके गिर्द इकट्ठे हो जाते और उसके ज्ञान पर स्तब्ध रह जाते। वे हैरान होते कि एक छोटा-सा सिर इतना ज्ञान और इतनी विद्वता कैसे उठाए फिरता था।

(III)

UNDERSTANDING THE POEM

(Word-meanings & Detailed Analysis)

(Lines 1—4)

Beside yon straggling fence that skirts the way,

With blossomed furze unprofitably gay,

There, in his noisy mansion, skilled to rule,

The village master taught his little school;

Word-meanings :

1. **yon**—that; 2. **straggling**—उँघँ-धाघँ ढंग नाल उँगी होई, ऊबड़-खाबड़ ढंग से उगी हुई; 3. **fence**—मेझ़ु, आड़, मेड़; 4. **skirts**—दे नाल-नाल जांदी है, के साथ-साथ जाती है; 5. **blossomed**—धौँली होई पंखुड़ीआं वाली, खिली हुई पंखुड़ियों वाली; 6. **furze**—भटकटैआ नां दी बाज़ी, भटकटैया नाम की ज्ञाड़ी; 7. **unprofitably**—बेकार ही, व्यर्थ ही; 8. **mansion**—पर, मकान, घर, मकान।

Analysis :

The house where the village schoolmaster used to teach was now in ruins. It was deserted. It was situated by the side of a road. The furze bushes grew here and there on the road-edges. These bushes were covered with beautiful flowers. But there was nobody to appreciate their beauty since the villagers had migrated to cities. The flowers were wasting away their beauty in the wilderness. They were unprofitably gay.

It was here in this little school that the village schoolmaster used to teach his students. It was his little kingdom. He was like a king here. He ruled his students very skilfully. The school was now as quiet as death. But there was a time when it used to be full of noise.

ਉਹ ਮਕਾਨ ਜਿੱਥੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਕੂਲ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਪੜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਟੁੱਟਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਉਜ਼਼ਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਇਕ ਸੜਕ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਸੀ। ਸੜਕ ਦੀ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਭਟਕਟੈਆ ਝਾੜਿਆਂ ਉਗਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਝਾੜਿਆਂ ਸੁੰਦਰ ਛੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਨ। ਪਰੰਤੂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਵਸ ਗਏ ਸਨ। ਛੁੱਲ ਉਜਾਣ ਵਿਚ ਹੀ ਪਦੇ ਆਪਣੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਖਰਾਬ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਐਵੇਂ ਹੀ ਖੁੱਸ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ।

ਇਥੇ ਇਸੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਕੂਲ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਇਹ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸੀ। ਉਹ ਏਥੇ ਇਕ ਰਾਜੇ ਦੇ ਵਾਂਗ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਬੜੀ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਹ ਸਕੂਲ ਮੌਤ ਦੇ ਵਾਂਗ ਸੁਨਸਾਨ ਪਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਇਕ ਸਮੇਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਇਹ ਸ਼ੇਰ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

वह मकान जहां गांव-के-स्कूल का अध्यापक पढ़ाया करता था, अब टूटा पड़ा था। यह उजड़ा हुआ था। यह एक सड़क के समीप स्थित था। सड़क के किनारों पर कहीं-कहीं भटकटैया झाड़ियां उगी हुई थीं। ये झाड़ियां सुन्दर फूलों से भरी हुई थीं। किन्तु उनकी सुन्दरता की प्रशंसा करने वाला वहां कोई नहीं था क्योंकि गांव के लोग शहरों में जा कर बस गए थे। फूल उजाड़ में ही पड़े अपनी सुन्दरता को नष्ट कर रहे थे। वे व्यर्थ ही प्रसन्न हो रहे थे।

यहाँ इसी छोटे से स्कूल में गांव-के-स्कूल का अध्यापक अपने विद्यार्थियों को पढ़ाया करता था। उस की यह छोटी सी राजधानी थी। वह यहां एक राजा के समान था। वह अपने राज्य पर बड़ी कुशलता से राज्य किया करता था। अब यह स्कूल मृत्यु के समान सुनसान पड़ा था। किन्तु एक समय था जब यह शोर से भरा होता था।

(Lines 5—8)

A man severe he was and stern to view;
I knew him well, and every truant knew;
Well had the boding tremblers learned to trace
The day's disasters in his morning face;

Word-meanings :

1. **severe, stern**—कठोर, कठोर; 2. **to view**—देखने विच, देखने में; 3. **truant**—घिनूं इजाजत सबूल तेर गौर हाजिर रहिण वाला बैचा, बिना इजाजत स्कूल से अनुपस्थित रहने वाला बच्चा; 4. **boding**—आउण वाली मुसीबत दा पहिलां ही आभास हो जाणा, आने वाली बुराई अथवा मुसीबत का पूर्व आभास हो जाना; 5. **tremblers**—डर नाल कंडून वाले, भय से कांपने वाले; 6. **trace**—समझना, ताज़ जाणा, समझना, ताड़ जाना; 7. **disasters**—दूरबाग, विनास, दुर्भाग्य, विनाश।

Analysis :

The village schoolmaster was very strict. His very looks were awe-inspiring. Goldsmith says that he knew his teacher well. In fact, every truant knew him. In other words, the poet had many a time received punishment from this teacher for playing truant. The teacher punished the students who played truant. He came to the school in the morning. His morning face foretold the students about their fate. The frightened students could judge their fate from the angry face of their teacher in the morning. His angry face clearly indicated that a severe punishment awaited them during the day.

पिंड दे सबूल दा अपिआपक बज्जा सख्त सी। उस नुँ देख के ही डर पैदा हो जांदा सी। गोलडसमिथ कहिंदा है कि उह आपणे अपिआपक नुँ चंगी उरां समझदा सी। असल विच सबूल तेर भजण वाला हर बैचा उस नुँ समझदा सी। दूजे सबदां विच, कहि नुँ आपणे अपिआपक तेर कष्टी वार आपणे सबूल तेर भजण दे लही सजा मिली सी। अपिआपक उनां विदिआरसिआं नुँ सजा दिंदा सी जे सबूल तेर भजदे मन। उह सद्वेरे-सद्वेरे सबूल आइआ करदा सी। उसदा सद्वेर अपिआपक दे नराज़ चिहरे तेर आपणी उस दिन दी किसमत पहिलां ही दस दिंदा सी। डरे होई विदिआरसी सद्वेरे-सद्वेरे ही आपणे दा सपस्ट मुर्चब हुंदा सी कि दिन दे दौरान उहनां नुँ सख्त सजा मिलण वाली सी।

गांव-के-स्कूल का अध्यापक बड़ा सख्त था। उसे देखने से ही डर पैदा हो जाता था। गोल्डस्मिथ कहता है कि वह अपने अध्यापक को भली-भान्ति समझता था। वास्तव में, स्कूल से भागने वाला प्रत्येक बच्चा उसे समझता था। दूसरे शब्दों में, कवि को इस अध्यापक से कई बार अपने स्कूल से भागने के कारण दण्ड प्राप्त हुआ था। अध्यापक उन विद्यार्थियों को दण्ड दिया करता था जो स्कूल से भागा करते थे। वह प्रातःकाल स्कूल आया करता था। उसका प्रातःकालीन चेहरा विद्यार्थियों को उनका भाग्य पहले ही बतला दिया करता था। डरे हुए विद्यार्थी प्रातःकाल के समय ही अपने अध्यापक के नाराज़ चेहरे से अपने भाग्य का अन्दाज़ा लगा लिया करते थे। उसका नाराज़ चेहरा इस बात का स्पष्ट सूचक होता था कि दिन के दौरान उन्हें सख्त सजा मिलने वाली थी।

(Lines 9—12)

Full well they laughed, with counterfeited glee,
At all his jokes, for many a joke had he;

Full well the busy whisper circling round,
Conveyed the dismal tidings when he frowned;

Word-meanings :

1. full well—ਭਰਪੂਰ, ਭਰਪੂਰ; 2. counterfeited—ਬਨਾਵਟੀ, ਬਨਾਵਟੀ; 3. glee—ਪ੍ਰਸਨਤਾ, ਪ੍ਰਸਨਤਾ; 4. busy whisper—ਨਿਰੰਤਰ ਚਲਣ ਵਾਲੀ ਕਾਨਾਫੂਸੀ, ਨਿਰੰਤਰ ਚਲਨੇ ਵਾਲੀ ਕਾਨਾਫੂਸੀ; 5. circling round—ਚਾਰੋਂ ਪਾਸੇ ਚੱਕਰ ਕਟਦੀ ਹੋਈ, ਚਾਰੋਂ ਤਰਫ ਚੱਕਰ ਕਾਟਤੀ ਹੁੰਦੀ; 6. conveyed—ਸੂਚਨਾ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੰਦੀ, ਸਮਝਾ ਦਿੰਦੀ, ਸੂਚਨਾ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇਤੀ, ਸਮਝਾ ਦੇਤੀ; 7. dismal—ਉਦਾਸੀ ਭਰੀ, ਉਦਾਸੀ-ਭਰੀ; 8. tiding—ਸਮਾਚਾਰ, ਸਮਾਚਾਰ।

Analysis :

The village schoolmaster knew many jokes. He told these jokes to his students. The students pretended to enjoy these jokes. They used to laugh in order to please the master. But when there was a frown on his face, the students knew their fate in advance. The sad news went round in whispers from one boy to the other.

ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਕਈ ਚੁਟਕਲੇ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਚੁਟਕਲੇ ਸੁਣਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਚੁਟਕਲਿਆਂ ਤੋਂ ਆਨੰਦ ਲੈਣ ਦਾ ਨਾਟਕ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਹੱਸ ਪਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਤਿਓਰੀ ਭਰ ਆਉਂਦੀ, ਤਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਨ ਦੇ ਭਵਿਖ ਦਾ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ। ਦੁਖ ਭਰਿਆ ਸਮਾਚਾਰ ਇਕ ਮੁੜ੍ਹੇ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਮੁੜ੍ਹੇ ਤੱਕ ਕਨੋਂ-ਕੰਨ ਫੈਲ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਗੱਂਵ ਕੇ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਕੋ ਕਈ ਚੁਟਕੂਲੇ ਆਤੇ ਥੇ। ਵਹ ਅਪਨੇ ਵਿਦਾਰਥੀਯਾਂ ਕੋ ਯਹ ਚੁਟਕੂਲੇ ਸੁਨਾਯਾ ਕਰਤਾ ਥਾ। ਵਿਦਾਰਥੀ ਇਨ ਚੁਟਕੂਲਾਂ ਦੇ ਆਨੰਦ ਲੇਨੇ ਕਾ ਨਾਟਕ ਕਿਯਾ ਕਰਤੇ ਥੇ। ਵੇਂ ਅਧਿਆਪਕ ਕੋ ਖੁਸ਼ ਕਰਨੇ ਦੇ ਲਿਏ ਹੱਸ ਦਿਯਾ ਕਰਤੇ ਥੇ। ਕਿਨ੍ਤੁ ਜਬ ਉਸਕੇ ਚੇਹਰੇ ਪਰ ਤਾਂਤੀ ਭਰ ਆਤੀ, ਤੋਂ ਵਿਦਾਰਥੀਯਾਂ ਕੋ ਅਪਨੇ ਭਾਗਿਆ ਕਾ ਪਹਲੇ ਹੀ ਪਤਾ ਚਲ ਜਾਤਾ ਥਾ। ਦੁਖ ਭਰਿਆ ਸਮਾਚਾਰ ਏਕ ਲਡੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਲਡੀ ਤੱਕ ਕਾਨੋਂ-ਕਾਨ ਫੈਲ ਜਾਂਦਾ।

(Lines 13—18)

Yet he was kind, or, if severe in aught,
The love he bore to learning was in fault;
The village all declared how much he knew;
'Twas certain he could write, and cipher too;
Lands he could measure, terms and tides presage.
And even the story ran that he could gauge.

Word-meanings :

1. aught (= anything)—ਕੋਈ ਵੀ ਚੀਜ਼, ਕੋਈ ਭੀ ਚੀਜ਼; 2. learning—ਗਿਆਨ, ਜਾਨ; 3. in fault—ਦੋਸ਼ੀ, ਦੋ਷ੀ; 4. declared—ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਤਾ ਥਾ; 5. cipher—ਗਣਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਹਲ, ਜੇਹੜਾ ਗੁਣਾ ਆਦਿ ਕਰਨਾ, ਗणਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਕੋ ਹਲ ਕਰਨਾ, ਜੋਡ़-ਗੁਣਾ ਆਦਿ ਕਰਨਾ; 6. terms—ਸਮੇਂ ਦੀ ਗਣਨਾ, ਸਮਯ ਦੀ ਗਣਨਾ; 7. tides—ਜਵਾਰ-ਭਾਟਾ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ, ਜਵਾਰ-ਭਾਟਾ ਦੀ ਲਹਿਰੇ; 8. presage—ਪੂਰਵ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਉਣਾ, ਪੂਰਬ-ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਨਾ; 9. gauge—ਠੀਕ ਨਾਪ-ਤੌਲ ਕਰਣਾ, ਠੀਕ ਨਾਪ-ਤੌਲ ਕਰਨਾ।

Analysis :

Though the village schoolmaster was very strict, he was kind at heart. It was only because of his love for knowledge that he was strict. He wanted to make his students learned, and that was the only reason of his being hard on them. All the villagers agreed that he was a very learned person. They were certain that he could write and do arithmetic also. He could measure land. He could forecast the weather. He could count the days and dates on which payments had to be made, or on which festivals were going to fall. It was also believed that he could make accurate measurements. He could measure liquids and calculate areas also.

ਚਾਹੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਬਹੁਤ ਸਖ਼ਤ ਸੀ, ਉਹ ਦਿਲ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦਿਆਲ੍ਹੁ ਸੀ। ਇਹ ਕੇਵਲ ਉਸਦੇ ਗਿਆਨ-ਪਿਆਰ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਠੋਰ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨੀ ਬਨਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਕੋ-ਇਕ ਏਹੀ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਸਖ਼ਤੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੇਕ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਬਹੁਤ ਗਿਆਨ-ਪ੍ਰਾਪਤ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪੱਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਲਿਖ ਸਕਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਸੌਸਮ ਦੇ ਬਾਰੇ ਪੂਰਵ-ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਦਿਨ-ਤਿਥਿਆਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਗਿਣ ਕੇ ਦਸ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਦੋਂ ਕਿਸੇ ਧਨ-ਗਾਸ਼ੀ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਕਦੋਂ ਕੋਈ ਤਿਓਹਾਰ ਆਉਣੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਵੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਮਾਪ-ਤੋਲ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਤਰਲ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਮਾਪ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਖੇਤਰਫਲ ਵੀ ਗਿਣ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਯਦ੍ਯਪਿ ਗਾਂਵ ਕਾ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਬਹੁਤ ਸਖ਼ਤ ਥਾ, ਵਹ ਦਿਲ ਸੇ ਬਹੁਤ ਦਿਆਲੁ ਥਾ। ਯਹ ਕੇਵਲ ਉਸਕੇ ਜਾਨ-ਧਾਰ ਕੀ ਵਜ਼ਹ ਸੇ ਹੀ ਥਾ ਕਿ ਵਹ ਕਠੋਰ ਥਾ। ਵਹ ਅਪਨੇ ਵਿਦਾਰਥਿਆਂ ਕੋ ਜਾਨੀ ਬਨਾਨਾ ਚਾਹਤਾ ਥਾ, ਔਰ ਮਾਤਰ ਯਹੀ ਕਾਰਣ ਥਾ ਕਿ ਵਹ ਤਨ ਪਰ ਸਖ਼ੀ ਕਿਯਾ ਕਰਤਾ ਥਾ। ਗਾਂਵ ਕੇ ਸਭੀ ਲੋਗ ਇਸ ਬਾਤ ਸੇ ਸਹਮਤ ਥੇ ਕਿ ਵਹ ਏਕ ਬਡਾ ਜਾਨ-ਪ੍ਰਾਪਤ ਵਿਕਤੀ ਥਾ। ਉਨ੍ਹੋਂ ਯਹ ਪਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਥਾ ਕਿ ਵਹ ਲਿਖ ਸਕਤਾ ਥਾ ਤਥਾ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਕਰ ਸਕਤਾ ਥਾ। ਵਹ ਮੌਸਮ ਕੇ ਬਾਰੇ ਪੂਰ੍ਬ-ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾ ਸਕਤਾ ਥਾ। ਵਹ ਦਿਨ-ਤਿਥਿਆਂ ਕੇ ਬਾਰੇ ਗਿਨ ਕਰ ਬਤਾ ਸਕਤਾ ਥਾ ਕਿ ਕਥਕ ਕਿਸੀ ਧਨ-ਰਾਸ਼ ਕਾ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਨਾ ਹੋਤਾ ਥਾ, ਅਥਵਾ ਕਥਕ ਕੋਈ ਤਾਹਾਹਾਰ ਆਨੇ ਹੋਤੇ ਥੇ। ਯਹ ਭੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਿਯਾ ਜਾਂਦਾ ਥਾ ਕਿ ਵਹ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਮਾਪ-ਤੋਲ ਕਰ ਲੇਤਾ ਥਾ। ਵਹ ਤਰਲ-ਪਦਾਰਥਾਂ ਕੋ ਮਾਪ ਸਕਤਾ ਥਾ, ਤਥਾ ਕਥੋਪਕਾਰ ਭੀ ਗਿਨ ਸਕਤਾ ਥਾ।

(Lines 19—23)

In arguing too, the parson owned his skill,
For even though vanquished, he could argue still,
While words of learned length and thundering sound
Amazed the gazing rustics ranged around,
And still they gazed, and still the wonder grew,
That one small head could carry all he knew.

Word-meanings :

1. **arguing**—ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਕਰਣਾ, ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਕਰਨਾ; 2. **parson**—ਪਾਦਰੀ, ਪਾਦਰੀ; 3. **owned**—ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਸ਼ੀਕਾਰ ਕਰਤਾ ਥਾ; 4. **vanquished**—ਹਰਾ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਹਰਾ ਦਿਯਾ ਜਾਂਦਾ; 5. **thundering sound**—ਗਰਜਦੀ ਹੋਈ ਆਵਾਜ਼, ਗਰਜਤੀ ਹੁੰਡੀ ਆਵਾਜ਼; 6. **amazed**—ਹੈਰਾਨ, ਚਕਿਤ; 7. **gazing**—ਟਕਟਕੀ ਲਗਾ ਦੇ ਦੇਖਦੇ ਹੋਣੇ, ਟਕਟਕੀ ਲਗਾ ਕਰ ਦੇਖਤੇ ਹੁਏ; 8. **ranged**—ਪੰਨਤੀਆਂ ਵਿਚ ਬੈਠੇ, ਪੰਕਿਆਂ ਮੌਕੇ ਵਿਚ ਬੈਠੇ; 9. **still**—ਨਿਰੰਤਰ, ਨਿਰਨਤਰ।

Analysis :

The village schoolmaster was skilled in arguing also. Even the village preacher owned this fact. The village schoolmaster went on arguing even when he was defeated in an argument. At being defeated he would come out with bombastic words. He would try to gag his opponent by using big words and by thundering aloud. The villagers gathered round him and felt dazed at his learning. They kept gazing at the village schoolmaster with their stupefied faces. Their wonder grew with every big word that he spoke. They failed to understand how one small head could carry so much knowledge and learning.

ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਵਾਦ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬੜਾ ਕੁਸ਼ਲ ਸੀ। ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਦਾ ਪਾਦਰੀ ਵੀ ਮੰਨਦਾ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਵਾਦ ਜਾਰੀ ਰਖਦਾ ਸੀ ਜਦ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਹਾਰ ਵੀ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਹਾਰ ਜਾਣ ਤੇ ਉਹ ਮੋਟੇ-ਮੋਟੇ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲਦਾ। ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲ ਕੇ ਅਤੇ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਚੀਕ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀ ਦਾ ਮੁੰਹ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ। ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਉਸਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ। ਉਪ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਵਲ ਆਪਣੇ ਬੁੱਧੀਹਿੰਨ ਚਿਹਨਾ ਬਣਾ ਕੇ ਟਕਟਕੀ ਲਾ ਕੇ ਵੇਖਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਉਸ ਦੋਹਾਰਾ ਬੋਲੇ ਗਏ ਹਰ ਜਿਹਾ ਸਿਰ ਏਨਾ ਜਿਆਦਾ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਏਨੀ ਜਿਆਦਾ ਵਿਦਿਆ ਕਿਛੁ ਤਰਾਂ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਦਾ ਹੈ।

ਗਾਂਵ ਕਾ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਵਾਦ ਕਰਨੇ ਮੌਕੇ ਵਿਚ ਬੜਾ ਕੁਸ਼ਲ ਥਾ। ਇਸੋਂ ਬਾਤ ਕੋ ਗਾਂਵ ਕਾ ਪਾਦਰੀ ਭੀ ਸ਼ੀਕਾਰ ਕਿਯਾ ਕਰਤਾ ਥਾ। ਗਾਂਵ ਕਾ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਵਾਦ ਕਰਤਾ ਹੀ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੀ ਵਿ਷ਯ ਮੌਕੇ ਵਿਚ ਬੜਾ ਕੁਸ਼ਲ ਥਾ। ਹਾਰ ਜਾਨੇ ਪਰ ਵਹ ਮੋਟੇ-

मोटे शब्द बोलने लगता। बड़े-बड़े शब्द बोल कर तथा ऊंचे-ऊंचे चिल्ला कर वह अपने विरोधी का मुँह बन्द करने का यत्न किया करता। गांव वाले उसके गिर्द इकट्ठे हो जाया करते तथा उसके ज्ञान पर चकित रह जाते। वे गांव के स्कूल-अध्यापक की ओर अपने बुद्धिहीन चेहरे लिए हुए टकटकी लगाए देखते रहते। उसके द्वारा बोले गए प्रत्येक बड़े शब्द के साथ उनकी हैरानी और भी बढ़ जाया करती थी। उन्हें यह बात समझ नहीं आती थी कि एक छोटा-सा सिर इतना अधिक ज्ञान और इतनी विद्या कैसे उठाए फिरता था।

(IV)

EXAMINATION STYLE QUESTIONS**TYPE—I****EXPLANATION OF IMPORTANT PASSAGES****Stanza 1**

*Beside yon straggling fence that skirts the way,
With blossomed furz unprofitably gay,
There, in his noisy mansion, skilled to rule,
The village master taught his little school.*

Reference to the Context : These lines have been taken from the poem, "The Village Schoolmaster" written by Oliver Goldsmith. In it the poet gives a delightful portrait of the village schoolmaster. The portrait is marked by humour and gentle satire.

Explanation : In these lines Goldsmith describes the state of the village school. He says that the village school used to be near the side of the road. But now it is in ruins. The furze bushes are growing here and there on the road-edges. These bushes are covered with beautiful flowers. But there is nobody to appreciate their beauty since the villagers have migrated to cities. The flowers are wasting their beauty in wilderness. It was here in this little school that the village schoolmaster used to teach his students. It was his little kingdom. He was like a king there. He ruled his students very skilfully. But now the school was as quiet as death. There was a time when it used to be full of noise.

Stanza 2

*A man severe he was, and stern to view ;
I knew him well, and every truant knew ;
Well had the boding tremblers learned to trace
The day's disaster in his morning face.*

Reference to the Context : These lines have been taken from the poem, "The Village Schoolmaster" written by Oliver Goldsmith. In it the poet gives a delightful portrait of the village schoolmaster. The portrait is marked by humour and gentle satire.

Explanation : In these lines, the poet says that the village schoolmaster was a very strict person. His very looks were awe-inspiring. Goldsmith says that as a student he knew his teacher well. In fact, every truant knew him. The poet means to say that he had many a time received punishment from this teacher for playing truant. The teacher used to be very hard to children who played truant. When he came to school in the morning, his face foretold the frightened students about their day's fate. His angry face clearly indicated that a severe punishment awaited them during the day.

Stanza 3

¶ Full well they laughed with counterfeited glee
 At all his jokes, for many a joke had he ;
 Full well the busy whisper, circling round,
 Conveyed the dismal tiding when he frowned.

Reference to the Context : These lines have been taken from the poem, 'The Village Schoolmaster' written by Oliver Goldsmith. In it the poet gives a delightful portrait of the village schoolmaster. The portrait is marked by humour and gentle satire.

Explanation : In these lines Goldsmith presents a humorous picture of the village schoolmaster. He says that the teacher knew many jokes. He used to tell these jokes to his students. These jokes used to be very common place. However, they would laugh with counterfeited glee. They wanted to please the teacher by their doing so. But when there was a frown on his face, the students knew their fate in advance. The sad news went round in whispers from one boy to the other. Thus Goldsmith gives us a very humorous portrait of the village schoolmaster.

Stanza 4

Yet he was kind, or, if severe in aught,
 The love he bore to learning was in fault ;
 The village all declared how much he knew ;
 'Twas certain he could write, and cipher too ;
 Lands he could measure, terms and tides presage,
 And even the story ran that he could gauge.

Reference to the Context : These lines have been taken from the poem, 'The Village Schoolmaster' written by Oliver Goldsmith. In it the poet gives a delightful portrait of the village schoolmaster. The portrait is marked by humour and gentle satire.

Explanation : In these lines Goldsmith says that though the village schoolmaster looked very strict, he was kind at heart. It was only because of his love for knowledge that he was hard on his students. He wanted to make his students full of knowledge and learning. That was the only reason of his being hard and severe. All the villagers agreed that the schoolmaster was a very learned person. Certainly he could write and do arithmetic also. He could measure land and forecast the weather. He could count the days and dates of important occasions. It was also believed that he could make accurate measurements. He could measure liquids and calculate areas also.

Stanza 5

¶ In arguing, too, the parson owned his skill
 For even though vanquished, he could argue still ;
 While words of learned length and thundering sound
 Amazed the gazing rustics ranged around.
 And still they gazed, and still the wonder grew
 That one small head could carry all he knew.

Reference to the Context : These lines have been taken from the poem, 'The Village Schoolmaster' written by Oliver Goldsmith. In it the poet gives a delightful portrait of the village schoolmaster. The portrait is marked by humour and gentle satire.

Explanation : In these lines Goldsmith satirises the village schoolmaster for his pedantry. He humorously remarks that besides other things, the village schoolmaster was skilled in the art of arguing also. The village parson, too, owned this fact. The schoolmaster would go on arguing even when he was defeated in an argument. Having been defeated he would start using loud bombastic words. He would try to silence his opponent by using big words and thundering aloud. The villagers would circle around him and feel dazed at his learning. The wonder grew with every big word that the schoolmaster spoke. They wondered how one small head could carry so much knowledge and learning.

TYPE-II

SHORT-ANSWER TYPE QUESTIONS

Q.1. How did the pupils view their schoolmaster ?

Ans. The pupils viewed their schoolmaster with great fear. The truants were particularly afraid of him. The schoolmaster's morning face would tell them about their fate during the day.

Q.2. What does the poet say about the house where the village schoolmaster used to teach ?

Ans. The house where the village schoolmaster used to teach was now in ruins. It was deserted. It was situated by the side of a road. The furze bushes grew here and there on the road-edges. These bushes were covered with beautiful flowers. But there was nobody to appreciate their beauty since the villagers had migrated to cities.

Q.3. Why was the schoolmaster held in great esteem by the villagers ?

(Or) Why did the villagers regard the schoolmaster in wonder ? (Dec. 2022)

Ans. The villagers thought the schoolmaster to be a storehouse of knowledge and learning. He could write, do arithmetic, measure lands, count days and dates, foretell the weather, and also argue with skill. For these reasons, the villagers held him in great esteem and regarded him in wonder. They wondered how one small head could carry so much knowledge and learning.

Q.4. Why was the schoolmaster stern in dealing with the students ?

Ans. The schoolmaster had a love for knowledge. He wanted to make his students learned. He wanted to make his students full of knowledge. That was the only reason that the schoolmaster was stern in dealing with his students. He was quite hard on them.

Q.5. How did the teacher deal with the students who played truant ?

Ans. The teacher punished the students who played truant. He came to the school in the morning. His morning face foretold the students about their fate. The frightened students could judge their fate from the angry face of their teacher in the morning. His angry face clearly indicated that a severe punishment awaited them during the day.

Q.6. What did the villagers think about the village schoolmaster ?

Ans. All the villagers agreed that he was a very learned person. They were certain that he could write and do arithmetic also. He could measure land. He could forecast the weather. He could count the days and dates on which payments had to be made, or on which festivals were going to fall. It was also believed that he could make accurate measurements. He could measure liquids and calculate areas also.

Q.7. What fact did the village preacher own about the village schoolmaster ?

Ans. The village schoolmaster was skilled in arguing also. Even the village preacher owned this fact. The village schoolmaster went on arguing even when he was defeated in an argument. At being defeated he would come out with bombastic words. He would try to gag his opponent by using big words and by thundering aloud.

Q.8. How would the villagers react when the village schoolmaster tried to gag his opponent by using big words on being defeated in an argument ?

Ans. The villagers gathered round him and felt dazed at his learning. They kept gazing at the village schoolmaster with their stupefied faces. Their wonder grew with every big word that he spoke. They failed to understand how one small head could carry so much knowledge and learning.

TYPE—III

ESSAY-TYPE QUESTIONS

Q.1. The character-sketch of the village schoolmaster that Goldsmith delineates is more generalized than particularized. Discuss.

(Or) Draw after Oliver Goldsmith a brief character-sketch of the village schoolmaster. (Jan. 2022)

(Or) Describe the village schoolmaster as given in the poem, 'The Village Schoolmaster'.

(Or) Discuss the main features of the village schoolmaster in Goldsmith's poem.

(Or) Give in your own words the sum and substance of the poem, 'The Village Schoolmaster.'

(Or) Trace the development of thought in the poem, 'The Village Schoolmaster'.

Ans. Goldsmith has given a delightful portrait of the schoolmaster in his poem 'The Village Schoolmaster'. It is based on his own teacher, Thomas Byrne. The portrait, however, has a universal appeal. It is realistic.

The village schoolmaster was like a king in his school. He kept his students under strict control. His students were mortally afraid of him. His very looks were awe-inspiring. When he came to the school in the morning, his face foretold the students about their day's fate. His angry face clearly indicated that a severe punishment awaited them during the day. The angry face of the master frightened the students. The sad news went round in whispers from one boy to the other.

The schoolmaster knew many jokes. he told these jokes to his students. The jokes were perhaps worn-out. The students did not enjoy them much. But they pretended as if they were enjoying them much. They tried to please the teacher by their counterfeited laughter.

Though the schoolmaster was very strict, he was kind at heart. It was only because of his love for knowledge that he was hard on his students. He wanted to make his students learned. The villagers held him in high respect. They took him as a symbol of all knowledge and learning. The schoolmaster could write and do arithmetic also. He could forecast weather. He could count the days and dates of important events.

Goldsmith satirises the pedantry of the schoolmaster. He says that the schoolmaster was skilled in the art of arguing. He went on arguing even when he was defeated in an argument.

At being defeated he would come out with bombastic words. He would try to gag his opponent by thundering aloud. The villagers gathered round him and felt dazed at his learning. They wondered how one small head could carry so much knowledge and learning.

ਉੱਤਰ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ—ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ 'The Village Schoolmaster' ਵਿਚ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਚਿੱਤਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਸਦੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਟਾਮਸ ਬਾਇਰਨੀ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਪਰ ਉਸਦਾ ਚਿੱਤਰਨ ਸਾਰੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਾਸਤਵਿਕ ਹੈ।

ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਰਾਜੇ ਵਾਂਗ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤ ਨਿਯੰਤਰਨ ਵਿਚ ਰਖਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਡਰਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦੇਖ ਕੇ ਡਰ ਪੈਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਵੇਰੇ ਸਕੂਲ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਨਭਰ ਦੇ ਭਵਿਖ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਦਸ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਨਰਾਜ਼ ਚਿਹਰਾ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਸੂਚਕ ਸੀ ਕਿ ਦਿਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਖ਼ਤ ਸਜਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਤਜ਼ਾਰ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਨਰਾਜ਼ ਚਿਹਰਾ ਦੇਖ ਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਡਰ ਜਾਂਦੇ ਸੀ। ਦੁਖ ਭਰਿਆ ਸਮਾਜਾਰ ਇਕ ਮੁੰਡੇ ਤੋਂ ਢੂਜੇ ਮੁੰਡੇ ਤਕ ਕੱਨੋਂ-ਕੱਨ ਫੈਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਕਈ ਚੁਟਕਲੇ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਚੁਟਕਲੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਚੁਟਕਲੇ ਘਿਸੇ ਪਿਟੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਕੋਈ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਟਕ ਕਰਦੇ ਜਿਵੇਂ ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਨਾਓਟੀ ਹਾਸੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਚਾਹੇ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਬਹੁਤ ਕਠੋਰ ਸੀ, ਉਹ ਦਿਲ ਤੋਂ ਦਿਆਲੂ ਸੀ। ਇਹ ਸਿਰਫ ਉਸਦਾ ਪਿਆਰ ਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਤੇ ਸਖ਼ਤੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਦਵਾਨ ਬਨਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕ ਉਸਦਾ ਬਹੁਤ ਆਦਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਉਸਨੂੰ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਲਿਖ ਸਕਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਲਗਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਮੌਸਮ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਪੂਰਨਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਦਿਨ ਅਤੇ ਤਿਥਿਆਂ ਗਿਣ ਕੇ ਦਸ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਗਿਆਨ-ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੀ ਆਦਤ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉੜਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਓਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਵਾਦ ਕਰਨ ਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕੁਸ਼ਲ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵਿਵਾਦ ਵਿਚ ਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਬਹਿਸ ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਹਾਰ ਜਾਣ ਤੇ ਉਹ ਮੌਟੋ-ਮੌਟੇ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲਦਾ। ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲ ਕੇ ਅਤੇ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਚੀਕ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ। ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਉਸਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ। ਓਹ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦੇ ਕਿ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਸਿਰ ਏਨਾ ਜਿਆਦਾ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਏਨੀ ਜਿਆਦਾ ਵਿਦਿਆ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੱਕੀ ਫਿਰਦਾ ਹੈ।

उत्तर का हिन्दी अनुवाद—गोल्डस्मिथ ने अपनी कविता 'The Village Schoolmaster' में स्कूल-अध्यापक का एक सुन्दर चित्र पेश किया है। यह उसके अपने अध्यापक टामस बाइरनी पर आधारित है। किन्तु उसका चित्रण सभी अध्यापकों पर लागू होता है। यह यथार्थतापूर्ण है।

गांव का स्कूल-अध्यापक अपने स्कूल में एक राजा के समान था। वह अपने विद्यार्थियों को सख्त नियन्त्रण में रखता था। उस के विद्यार्थी उस से बहुत डरते थे। उस की शक्ति देख कर भय पैदा हो जाता था। जब वह प्रातः काल स्कूल आता था, तो उस का चेहरा विद्यार्थियों को उनके दिन-भर के भाग्य के बारे में पहले ही बतला देता था। उसका नाराज़ चेहरा इस बात का स्पष्ट सूचक था कि दिन के समय सख्त दण्ड उनका इन्तजार कर रहा था। अध्यापक का नाराज़ चेहरा देख कर विद्यार्थी डर जाते थे। दुःख भरा समाचार एक लड़के से दूसरे लड़के तक कानों-कान फैल जाता था।

स्कूल-अध्यापक को कई चुटकुले आते थे। ये चुटकुले वह अपने विद्यार्थियों को सुनाया करता था। ये चुटकुले घिसे-पिटे होते थे। विद्यार्थियों को इन से अधिक आनन्द प्राप्त नहीं होता था। किन्तु वे इस प्रकार नाटक करते जैसा कि इनसे उन्हें बहुत आनन्द प्राप्त हो रहा हो। वे अपनी बनावटी हँसी के द्वारा अध्यापक को प्रसन्न करने का यत्न करते थे।

यद्यपि स्कूल-अध्यापक बहुत कठोर था, वह दिल से दयालु था। यह केवल उसका ज्ञान-प्रेम ही था जिसके कारण वह अपने विद्यार्थियों पर सख्ती करता था। वह अपने विद्यार्थियों को विद्वान् बनाना चाहता था। गांव के लोग उसका बहुत सम्मान करते थे। वे उसे सभी ज्ञान और विद्वत्ता का प्रतीक समझते थे। स्कूल-अध्यापक लिख सकता था तथा हिसाब-किताब भी कर सकता था। वह मौसम के बारे पूर्व अनुमान लगा सकता था। वह महत्वपूर्ण घटनाओं के दिन तथा तिथियां गिन कर बता सकता था।

गोल्डस्मिथ स्कूल-अध्यापक की ज्ञान-प्रदर्शन करने की आदत का उपहास करता है। वह कहता है कि स्कूल-अध्यापक विवाद करने की कला में बड़ा कुशल था। जब वह किसी विवाद में हार जाता था तो भी वह बहस करता चला जाता था। हार जाने पर वह मोटे-मोटे शब्द उगलने लगता था। वह ऊंचा-ऊंचा बोल कर अपने विरोधी का मुँह बन्द करने का यत्न करता था। गांव वाले उसके इर्द-गिर्द इकट्ठे हो जाते और उसका ज्ञान पर स्तब्ध रह जाते। वे हैरान होते कि एक छोटा-सा सिर इतना ज्ञान और इतनी विद्वत्ता को कैसे उठाए लिए फिरता था।

Q.2. Discuss how much the portrait of the schoolmaster is realistic, in Goldsmith's a poem. "The Village Schoolmaster."

Ans. Goldsmith's account of the village schoolmaster is based on his own teacher, Thomas Byrne. However, the portrait has a universal appeal. While reading the poem, we don't feel that Goldsmith is merely describing Thomas Byrne. The picture that he gives of the village schoolmaster is universal. It is realistic also. Goldsmith does not idealise the schoolmaster. Nor does he project him merely as an object of terror for young students. His poem is a beautiful piece of characterisation. It creates a vivid picture of the traditional village schoolmaster.

Goldsmith has invested the schoolmaster with realistic traits of character. Traditionally, a schoolmaster is very strict. He is a hard task-master. He is an awe for his students. He gives physical punishment to his students. He can't tolerate weak students. He is particularly hard on those students who play truant. But in spite of his strictness, he is kind at heart. He loves his students. The only reason of his being hard on his students is that he is a lover of knowledge. He wants to make his students learned. So he has to be hard on them. Goldsmith's portrait, too, has all these qualities.

The knowledge of a traditional village school teacher is generally very shallow. He knows only some elementary things. But he thinks himself to be a symbol of all knowledge and learning. He makes a show of his knowledge. He can't tolerate any opposition in discussion. He thinks that whatever he says is correct. When he runs short of logic, he uses big words. He thunders aloud to gag his opponent. All this sounds unpleasant. But it is true about a traditional teacher. Goldsmith's schoolmaster had all these oddities of character. He had all the good and bad points of a traditional teacher. So, we can say that Goldsmith's portrait of the schoolmaster is quite realistic.

ਊੱਤਰ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ—ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਦੁਆਰਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਟਾਮਸ ਬਾਇਰਨਿ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਪਰ ਉਸਦਾ ਚਿੱਤਰਨ ਸਾਰੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁਦਾ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਪੜਦੇ ਹੋਏ ਅਸੀਂ ਇਹ ਮਹਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਕਿ ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਕੇਵਲ ਟਾਮਸ ਬਾਇਰਨਿ ਦਾ ਹੀ ਵਰਣਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੋ ਤਸਵੀਰ ਉਹ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹੀ ਸਾਰਿਆਂ ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਆਦਰਸ਼ ਰੂਪ ਬਣਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਚਰਿਤਰ ਚਿੱਤਰਨ ਦਾ ਇਕ ਸੰਦਰ ਨਮੂਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਇਕ ਸਪਸ਼ਟ ਤਸਵੀਰ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਨੇ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਚਰਿਤਰ ਵਿਚ ਵਾਸਤਵਿਕ ਲੱਛਣ ਭਰੇ ਹਨ। ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਬਹੁਤ ਕਠੋਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਸਖਤੀ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਲਈ ਇਕ ਡਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਗੀਰਕ ਸਜਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਨੂੰ ਸਹਿਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਤੇ ਸਖਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਪੰਜਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਸਖਤੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਹ ਦਿਲ ਤੋਂ ਦਿਆਲੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਤੇ ਸਖਤੀ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕ ਮਾਤਰ ਕਾਰਨ ਇਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਦਵਾਨ ਬਨਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਖਤੀ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਦੁਆਰਾ ਦਿਤੇ ਚਿੱਤਰ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਹਨ।

ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਰੂਪ ਨਾਲ ਇਕ ਪਿੰਡ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਗਿਆਨ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਮੁਡਲਿਆਂ ਗੱਲਾ ਦਾ ਹੀ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਪੂਰਨ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਦਿਖਾਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਗਲਬਾਤ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਨੂੰ ਸਹਿਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ। ਜਦ ਉਸ ਕੋਲ ਕੋਈ ਤਰਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਉੱਚੀ ਗਰਜਨ ਲਗ ਪੈਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਥ ਬੁਰਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਕ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਸੱਚ ਹਨ। ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਦੇ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਰਿਆਂ ਗੱਲਾਂ ਅਜੀਬ ਸਨ। ਉਸ ਵਿਚ ਇਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਸਾਰੇ ਚੰਗੇ ਅਤੇ ਬੁਰੇ ਗੁਣ ਸਨ। ਇਸਲਈ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਦੁਆਰਾ ਖਿੱਚੀ ਗਈ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਵਾਸਤਵਿਕ ਹੈ।

ਤਜਰ ਕਾ ਹਿੰਦੀ ਅਨੁਵਾਦ—ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਛਾਰਾ ਦਿਯਾ ਗਿਆ ਗਾਂਵ ਕੇ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਕਾ ਵਰਣਨ ਤਥਕੇ ਅਪਨੇ ਅਧਿਆਪਕ ਟਾਮਸ ਬਾਇਨੀ ਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਕਿਨ੍ਤੁ ਤਥਕਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਸਭੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਕੇ ਲਿਏ ਸਤਿ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਪਢ़ਤੇ ਹੁਏ ਹਮ ਯਹ ਮਹਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕਰਤੇ ਹੋਣੇ ਵਿੱਚ ਕਿ ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਕੇਵਲ ਟਾਮਸ ਬਾਇਨੀ ਕਾ ਹੀ ਵਰਣਨ ਕਰ ਰਹਾ ਹੈ ਜੋ ਤਸਵੀਰ ਵਹ ਗਾਂਵ ਕੇ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਕੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਤਾ ਹੈ ਵਹ ਸਭੀ ਪਰ ਲਾਗੂ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਕੋ ਆਦਰਸ਼-ਰੂਪ ਬਨਾ ਕਰ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਨ ਹੀ ਵਹ ਤਥਕੇ ਨਵੀਂ ਵਿਦਾਰਥੀਆਂ ਕੇ ਲਿਏ ਆਤਕ ਮਾਤਰ ਬਨਾਕਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਤਥਕੀ ਕਵਿਤਾ ਚਹਿਰਾ-ਚਿਤ੍ਰਣ ਕਾ ਏਕ ਸੁਨਦਰ ਨਮੂਨਾ ਹੈ। ਯਹ ਰੁਫ਼ਿਵਾਦੀ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਕੀ ਏਕ ਸਪਣਾ ਤਸਵੀਰ ਬਨਾ ਦੇਤਾ ਹੈ।

ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਨੇ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਕੇ ਚਹਿਰਾ ਮੌਜੂਦਾ ਯਥਾਰਥਤਪੂਰਣ ਲਕਣ ਭਰੇ ਹੈ। ਪਰਮਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਏਕ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਬਹੁਤ ਕਠੋਰ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਵਹ ਬਹੁਤ ਸਖੀ ਸੇ ਕਾਮ ਲੇਨੇ ਵਾਲਾ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਵਹ ਅਪਨੇ ਵਿਦਾਰਥੀਆਂ ਕੇ ਲਿਏ ਏਕ ਭਯ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਵਹ ਅਪਨੇ ਵਿਦਾਰਥੀਆਂ ਕੋ ਸ਼ਾਰੀਰਿਕ ਦਣਡ ਦੇਤਾ ਹੈ। ਵਹ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਿਦਾਰਥੀਆਂ ਕੋ ਸਹਨ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਵਹ ਵਿਸ਼ੇ਷ ਰੂਪ ਸੇ ਤਥਕੀ ਵਿਦਾਰਥੀਆਂ ਪਰ ਸਖੀ ਕਰਤਾ ਹੈ ਜੋ ਸਕੂਲ ਸੇ ਭਾਗਤੇ ਹੋਣੇ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਕਿਨ੍ਤੁ ਇਸ ਸਖੀ ਕੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵਹ ਦਿਲ ਸੇ ਦਿਆਲੁ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਵਹ ਅਪਨੇ ਵਿਦਾਰਥੀਆਂ ਸੇ ਪਾਰ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਅਪਨੇ ਵਿਦਾਰਥੀਆਂ ਪਰ ਤਥਕੇ ਸਖੀ ਕਰਨੇ ਕਾ ਏਕ-ਮਾਤਰ ਕਾਰਣ ਯਹ ਹੋਤਾ ਹੈ ਕਿ ਤਥਕੇ ਜਾਨ ਸੇ ਪਾਰ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਵਹ ਅਪਨੇ ਵਿਦਾਰਥੀਆਂ ਕੋ ਵਿਦਾਨ ਬਨਾਨਾ ਚਾਹਤਾ ਹੈ। ਇਸਲਿਏ ਤਥਕੇ ਤਥਕੀ ਪਰ ਸਖੀ ਕਰਨੀ ਪਢ੍ਹਤੀ ਹੈ। ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਛਾਰਾ ਦਿਏ ਗਏ ਚਿਤ੍ਰ ਮੌਜੂਦਾ ਯਥਾਰਥਤਪੂਰਣ ਹੈ।

ਪਰਮਪਰਾਗਤ ਰੂਪ ਸੇ ਏਕ ਗਾਂਵ ਕੇ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਕਾ ਜਾਨ ਬਹੁਤ ਕਮ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਤਥਕੇ ਕੇਵਲ ਥੋੜੀ-ਸੀ ਮੌਜੂਦਾ ਬਾਤਾਂ ਕਾ ਹੀ ਜਾਨ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਕਿਨ੍ਤੁ ਵਹ ਅਪਨੇ ਆਪ ਕੋ ਸਮਪੂਰਣ ਜਾਨ ਔਰ ਬਿਦੁੱਤਾ ਕਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸਮਝਤਾ ਹੈ। ਵਹ ਅਪਨੇ ਜਾਨ ਕਾ ਦਿਖਾਵਾ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਵਹ ਬਾਤ-ਚੀਤ ਮੌਜੂਦਾ ਕਾ ਕਿਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਵਿਰੋਧ ਸਹਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਹ ਸਮਝਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਕੁਛ ਵਹ ਕਹਤਾ ਹੈ, ਵਹੀ ਠੀਕ ਹੈ। ਜਬ ਤਥਕੇ ਪਾਸ ਤਰਕ ਨਹੀਂ ਰਹਤਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਵਹ ਊੰਚਾ ਗਰਜਨੇ ਲਗਤਾ ਹੈ। ਯਹ ਸਥ ਬੁਰਾ ਤੋਂ ਲਗਤਾ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਏਕ ਰੁਫ਼ਿਵਾਦੀ ਅਧਿਆਪਕ ਕੇ ਬਾਰੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸਥ ਸਾਡੇ ਹੈ। ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਕੇ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਕੇ ਚਹਿਰਾ ਮੌਜੂਦਾ ਹੈ। ਤਥਕੇ ਮੌਜੂਦਾ ਅਤੇ ਅਜੀਬ ਬਾਤਾਂ ਥੀਂ। ਤਥਕੇ ਮੌਜੂਦਾ ਏਕ ਪਰਮਪਰਾਵਾਦੀ ਅਧਿਆਪਕ ਕੇ ਸਭੀ ਅਚੜੇ ਔਰ ਬੁਰੇ ਗੁਣ ਥੇ। ਇਸਲਿਏ ਹਮ ਕਹ ਸਕਦੇ ਹੋਣੇ ਵਾਲੇ ਹਨ ਕਿ ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਛਾਰਾ ਖੀਂਚੀ ਗਈ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਕੀ ਤਸਵੀਰ ਯਥਾਰਥਤਪੂਰਣ ਹੈ।

Q.3. Consider the elements of humour and satire in Goldsmith's poem. "The Village Schoolmaster".

(Or) The character of the schoolmaster is amusing but certainly not ludicrous or contemptible. Discuss.

Ans. Goldsmith's portrayal of the village schoolmaster is marked by humour and satire. The entire account of the schoolmaster's abilities is full of humour. Goldsmith satirises the schoolmaster's hard treatment of his students, his show of knowledge, his habit of telling jokes and his skill at arguing. The poet has beautifully painted the various oddities in the schoolmaster's behavior. The description is satirical, no doubt, but the satire is nowhere bitter. It is throughout kindly and delicate.

Goldsmith begins his portrait by saying that the village teacher was like a king in his school. All the students were mortally afraid of him. Even his looks were awe-inspiring. He was particularly hard on those who played truant. When he came to school in the morning, his face foretold the students about their day's fate. His angry face clearly indicated that a severe punishment awaited the students during the day.

The other element of humour in the poem is the schoolmaster's habit of telling jokes. Goldsmith says that the village teacher knew many jokes. He used to tell these jokes to his students. These jokes were perhaps worn-out. So the students did not enjoy them much. However, they pretended as if they were enjoying his jokes very much. They tried to please the teacher with their counterfeited laughter.

Goldsmith describes the terrified looks of the poor students in such a way as to provoke humour. He says that a frown on the teacher's face signalled the impending storm and thunder to the students. The sad news went round in whispers from one boy to the other. However, Goldsmith takes away the sting from his staire by saying that though the village schoolmaster was strict, he had a kind heart. It was only because of his love for knowledge that he was hard on his students.

Then Goldsmith satirises the pedantry of the village schoolmaster. He humorously remarks that the village teacher was skilled in art of arguing. He went on arguing even when he was defeated in an argument. At being defeated he would come out with bombastic words. He would try to gag his opponent by using big words and by thundering aloud. While the village schoolmaster spoke, the simple villagers stood around gazing at him. They wondered how one little head could carry so much knowledge and learning.

Thus we see that the entire description of the village schoolmaster is marked by satire. But the beauty of Goldsmith's satire is that it provokes humour without disparagement. A vivid picture of the traditional village schoolmaster springs alive before our imagination. The whole description of the schoolmaster is amusing but he is nowhere made to look ludicrous or contemptible.

ਉੱਤਰ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ—ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਦੁਆਰਾ ਖਿਚਿਆ ਗਿਆ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਹਾਸੇ ਅਤੇ ਮਜ਼ਾਕ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਸੰਬੰਦੀ ਪੂਰਾ ਵੇਰਵਾ ਹਾਸ ਰਸ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਖਤ ਰਵੱਇਆ ਰਖਣਾ, ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਦਿਖਾਵਾ ਕਰਨਾ, ਉਸਦੀ ਚੁਟਕਲੇ ਸੁਣਾਨ ਦੀ ਆਦਤ ਅਤੇ ਵਿਵਾਦ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕੁਸ਼ਲਤਾ, ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਮਖੌਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਬਰਤਾ ਵਿਚ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਅਜੀਬ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਨੇ ਬੜੇ ਸੁੰਦਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚਿੱਤਰਿਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਕ ਵਰਨਣ ਮਖੌਲਿਆ ਹੈ ਪਰ ਮਖੌਲ ਕਿਤੇ ਵੀ ਕੌੜਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਯਾਪੂਰਨ ਅਤੇ ਕੋਮਲ ਹੈ।

ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤਰਨ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਿੰਡ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਇਕ ਰਾਜੇ ਦੇ ਵਾਂਗ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉਸ ਤੋਂ ਬਿਆਨਕ ਰੂਪ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਸਨ। ਉਸਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦੇਖ ਕੇ ਹੀ ਡਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਸਖਤੀ ਕਰਦਾ ਸੀ ਜੋ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਪੱਜ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਵੇਰੇ ਸਕੂਲ ਆਉਂਦਾ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਨਭਰ ਦੇ ਭਵਿਖ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਦਸ ਦਿੰਦਾ। ਉਸਦਾ ਗੁਸੇ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਚਿਹਰਾ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਸੂਚਕ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਦਿਨ ਭਰ ਦੇ ਲਈ ਸਖਤ ਸਜਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਇੱਤਜ਼ਾਰ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।

ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਹਾਸ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਤੱਤ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਚੁਟਕਲੇ ਸੁਨਾਉਣ ਦੀ ਆਦਤ ਹੈ। ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਿੰਡ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਚੁਟਕਲੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਹ ਚੁਟਕਲੇ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਚੁਟਕਲੇ ਪਿਸੇ-ਪਿਟੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਸਲਈ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖਾਸ ਮਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਟਕ ਕਰਦੇ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਚੁਟਕਲੇ ਸੁਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਮਜ਼ਾ ਆ ਨਿਗਾ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਨਾਉਟੀ ਹਾਸੇ ਨਾਲ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕੌਸ਼ਲ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਡਰੇ ਹੋਏ ਚਿਹਰਿਆਂ ਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਾਸਾ ਪੈਦਾ ਹੂੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਤਿਓਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਤੁਫਾਨ ਦਾ ਅਤੇ ਗਰਜ ਦਾ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਇਸ਼ਾਗਾ ਫਰ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਦੁਖ ਭਰਿਆ ਸਮਾਚਾਰ ਇਕ ਮੁੰਡੇ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਦੂਜੇ ਮੁੰਡੇ 'ਤਕ ਨੋ-ਕੰਨ ਫੈਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰੰਤੂ

ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਆਪਣੇ ਮਜ਼ਾਕ ਵਿਚੋਂ ਕੜਵਾਹਟ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਕੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚਾਹੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਸਖਤ ਸੀ, ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਕੋਮਲ ਸੀ। ਇਹ ਕੇਵਲ ਗਿਆਨ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਉਸਦੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਵਜ਼ਹ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਧਿਅਰਥਿਆਂ ਤੋਂ ਸਖਤੀ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਇਸਤੋਂ ਅੱਗੇ ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਦਿਖਾਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਆਦਤ ਤੇ ਮਖੌਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਹਾਸ ਪੂਰਨ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਿੰਡ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਵਾਦ ਕਰਨ ਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਬੜਾ ਕੁਸ਼ਲ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵਿਵਾਦ ਵਿਚ ਹਾਰ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਹਾਰ ਜਾਣ ਤੇ ਉਹ ਮੇਟੇ-ਮੇਟੇ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲਦਾ। ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲ ਕੇ ਅਤੇ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਚੀਕ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ। ਜਦੋਂ ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਕੂਲ ਅਧਿਆਪਕ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਸਿੱਧੇ-ਸਾਡੇ ਪਿੰਡੂ ਉਸ ਵਲ ਟਕਟਕੀ ਲਾ ਕੇ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਉਸਦੇ ਆਲੇ-ਦੂਆਲੇ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਓਹ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦੇ ਕਿ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਸਿਰ ਏਨਾ ਜਿਆਦਾ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਏਨੀ ਜਿਆਦਾ ਵਿਦਿਆ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਪੂਰਾ ਵੇਰਵਾ ਮਖੌਲਿਆ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਦੀ ਮਜ਼ਾਕ ਕਰਨ ਦੀ ਕਲਾ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਿਨਾ ਬੁਗਣੀ ਕਿਤੇ ਹਾਸਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਪੇਂਡੂ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਤਸਵੀਰ ਸਾਡੇ ਮੰਨ ਵਿਨ ਸੰਜੀਵ ਆ ਖੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਪੂਰਾ ਵਰਨਣ ਮਨੋਰੰਜਕ ਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਵੀ ਭੱਦਾ ਜਾਂ ਨਫਰਤ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

उत्तर का हिन्दी अनुवाद—गोल्डस्मिथ द्वारा खींचा गया गांव के स्कूल-अध्यापक का चित्र हास्य तथा उपहास से भरपूर है। स्कूल-अध्यापक की योग्यताओं सम्बन्धी पूरा वर्णन हास्य रस से भरा हुआ है। स्कूल-अध्यापक द्वारा अपने विद्यार्थियों के साथ सख्त व्यवहार करना, अपने ज्ञान का दिखावा करना, उसकी चुटकुले सुनाने की आदत तथा विवाद करने में उसकी कुशलता, इन बातों पर गोल्डस्मिथ उपहास करता है। स्कूल-अध्यापक के व्यवहार में भिन्न-भिन्न अजीब बातों को कवि ने बड़े सुन्दर ढंग से चित्रित किया है। निस्सन्देह वर्णन उपहासपूर्ण है किन्तु उपहास कहीं भी कटु नहीं है। यह सर्वत्र दयापूर्ण तथा कोमल है।

गोल्डस्मिथ अपने चित्रण को यह कह कर शुरू करता है कि गांव का अध्यापक अपने स्कूल में एक राजा के समान था। सभी विद्यार्थी उस से भयानक रूप से डरते थे। उस की शक्ति देख कर ही भय पैदा हो जाता था। वह विशेष रूप से उन पर सख्ती किया करता था जो स्कूल से भाग जाया करते थे। जब वह प्रातः काल स्कूल आता, तो उस का चेहरा विद्यार्थियों को उनके दिन-भर के भाग्य के बारे में पहले ही बतला देता था। उसका क्रोध से भरा चेहरा इस बात का स्पष्ट सूचक होता था कि दिन भर के लिए सख्त दण्ड विद्यार्थियों की प्रतीक्षा कर रहा था।

इस कविता में हास्य का एक अन्य तत्त्व स्कूल-अध्यापक की चुटकुले सुनाने की आदत है। गोल्डस्मिथ कहता है कि गांव के अध्यापक को बहुत से चुटकुले आते थे। वह ये चुटकुले अपने विद्यार्थियों को सुनाया करता था। शायद ये चुटकुले घिसे-पिटे होते थे। इसलिए इन्हें सुनकर विद्यार्थियों को कोई विशेष आनन्द नहीं मिलता था। फिर भी वे ऐसा नाटक करते जैसा कि उसके चुटकुलों से बहुत आनन्द प्राप्त कर रहे हों। वे अपनी बनावटी हँसी के द्वारा अध्यापक को खुश करने का यत्न करते थे।

गोल्डस्मिथ विद्यार्थियों के भयभीत चेहरों का इस तरह वर्णन करता है कि हंसी पैदा हो जाती है। वह कहता है कि अध्यापक के चेहरे की त्योरी विद्यार्थियों को आने वाले टूफान का और गरज का पहले ही इशारा दे देती थी। दुःख भरा समाचार एक लड़के से होता हुआ दूसरे लड़के तक कानों-कान फैल जाता था। किन्तु गोल्डस्मिथ अपने उपहास में से कटुता को यह कह कर निकाल देता है कि यद्यपि गांव का स्कूल-अध्यापक सख्त था, उसका दिल कोमल था। यह केवल ज्ञान के प्रति उसके प्यार की वजह से ही था कि वह अपने विद्यार्थियों पर सख्ती करता था।

इसके बाद गोल्डस्मिथ गांव के स्कूल-अध्यापक की अपने ज्ञान का दिखावा करने वाली आदत पर उपहास करता है। वह हास्य-पूर्ण ढंग से कहता है कि गांव का अध्यापक विवाद करने की कला में बड़ा कुशल था। जब वह किसी विवाद में हार जाता था, तो भी बहस करता चला जाता था। हार जाने पर वह मोटे-मोटे शब्द बोलने लगता था। वह बड़े-बड़े शब्द बोलकर तथा ऊंचे-ऊंचे गरज कर अपने विरोधी का मुंह बन्द करने का यत्न करता। जब गांव का स्कूल-अध्यापक बोल रहा होता था तो सीधे-साथे ग्रामीण उस की ओर टकटकी लगाकर देखते हुए इर्द-गिर्द खड़े रहते थे। वे हैरान होते थे कि एक छोटा-म्यासिंग द्वारे जान तथा इतनी विद्या को कैसे उठाए लिए फिरता था।

इस प्रकार हम ने देखा कि गांव के स्कूल-अध्यापक का पूरा वर्णन उपहासपूर्ण है। किन्तु गोल्डस्मिथ की उपहास-कला की सुन्दरता इस बात में है कि वह बिना निन्दा किए हास्य पैदा कर सकता है। एक रुदिवादी ग्रामीण स्कूल-अध्यापक की

स्पष्ट तस्वीर हमारे मन के सामने सजीव आ खड़ी होती है। गांव के स्कूल-अध्यापक का पूरा वर्णन मनोरंजक तो है, परन्तु उसे किसी भी जगह भद्दा अथवा घृणा-योग्य नहीं बनाया गया है।

- Q.4.** Analyse the type of society depicted in the poem, "The Village Schoolmaster".
(Or) What is the theme of the poem "The Village Schoolmaster". Also give in detail the critical appreciation of this poem.

Ans. Goldsmith's main purpose in writing this poem was to give us a portrait of the village schoolmaster. But the first four lines of the poem hint at the sad change brought about by the Industrial Revolution. It ruined the agricultural economy of England. Green fields were changed into waste-lands. Farmers left their villages. They migrated to cities to find work. The villages looked deserted. The school in the poet's village lay in ruins. There was a time when it was full of noise. But now it was as silent as death. Furze bushes grew here and there on the road-edges. They were covered with beautiful flowers. But there was nobody to appreciate their beauty. The flowers were wasting away their beauty in wilderness.

Through the portrait of the village schoolmaster, we gather some idea about the society as it existed before the Industrial Revolution. The villagers lived a very simple life. They were illiterate. The village schoolmaster was to them a symbol of all knowledge and learning. He was the only literate person among them. He helped the villagers in many little ways.

The village schoolmaster used to teach his students in his own house. He was very hard on his students. He gave them physical punishment. But his only aim was to make his students learned. Though he was strict, he had a kind heart. He loved his students. The students were mortally afraid of their teacher.

But the main idea that we gather about the pre-revolution society is its innocence. There was no mad race for money. The enjoyments of people were very simple. They lived in the paradise of innocence. They led a simple, happy and contented life.

ਊੱਤਰ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ—ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਦਾ ਮੁਖ ਉਦੇਸ਼ ਸਾਨੂੰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਪਰੰਤੂ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆ ਪਹਿਲੀ ਚਾਰ ਪੰਕਤਿਆਂ ਉਸ ਦੁਖਪੂਰਨ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਿਆ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਆਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਖੇਤੀ ਸੰਬੰਧੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਹਰੇ-ਭਰੇ ਖੇਤ ਬੰਜਰ ਜਮੀਨਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਏ। ਪੇਂਡੂ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਉਹ ਕੰਮ ਲੱਭਣ ਲਈ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਬਸ ਗਏ। ਪਿੰਡ ਉਜਣੇ ਹੋਏ ਲਗਦੇ ਸਨ। ਕਵਿ ਦੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਖੰਡਰ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਇਕ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਇਹ ਸ਼ੋਰ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਇਹ ਮੇਤ ਵਾਂਗ ਸੁਨਸਾਨ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਸੜਕ ਦੇ ਕਿਨਾਰਿਆਂ ਤੇ ਭਟਕਟੈਆ ਝਾੜਿਆਂ ਉਗਿਆਂ ਹੋਇਆ ਸਨ। ਉਹ ਸੂਦਰ ਫੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਨ। ਪਰੰਤੂ ਓਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਫੁੱਲ ਉਜਾੜ ਵਿਚ ਪਏ ਆਪਣੀ ਸੂਦਰਤਾ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਸਮਾਜ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਵੀ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਗ ਬਹੁਤ ਸਾਦਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਅਨਪੜ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਲਈ ਸਕੂਲ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਸਾਡੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਪੜਿਆ-ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਪਿੰਡ ਵਾਸਿਆਂ ਦੀ ਜਮੀਨ ਆਦੀ ਨੂੰ ਮਾਪਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਆਪਣੇ ਹੀ ਘਰ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਤੇ ਸਖ਼ਤੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰੀਰਕ ਸਜਾ ਵੀ ਦਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਦਾ ਇਕ ਮਾਤਰ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਦਵਾਨ ਬਨਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਚਾਹੇ ਉਹ ਸਖ਼ਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਦਿਲ ਤੋਂ ਦਿਆਲੂ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਡਰਦੇ ਸਨ।

ਪਰੰਤੂ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਤੋਂ ਪੂਰਵ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਇਸਦਾ ਭੋਲਾਪਨ ਹੈ। ਪੈਸੇ ਦੇ ਲਈ ਪਾਗਲ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਭੱਜ-ਦੌੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦਿਆਂ ਰੂਚਿਆਂ ਬਹੁਤ ਸਧਾਰਣ ਹੁੰਦਿਆ ਸਨ। ਉਹ ਭੋਲੇਪਨ ਦੇ ਸਵਰਗ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਸਦਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਅਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸੰਨ।

उत्तर का हिन्दी अनुवाद—इस कविता को लिखने में कवि का मुख्य उद्देश्य हमें गांव के स्कूल-अध्यापक का चित्र पेश करना था। किन्तु कविता की पहली चार पंक्तियां उस दुःखपूर्ण परिवर्तन की ओर संकेत करती हैं जो कि औद्योगिक क्रांति के कारण आया था। इसने इंग्लैंड की कृषि सम्बन्धी अर्थ-व्यवस्था को नष्ट करके रख दिया। हरे-भरे खेत बंजर भूमियों में बदल गए। ग्रामीण लोग अपने गांव छोड़ कर चले गए। वे काम ढूँढ़ने के लिए शहरों में जा कर बस गए। गांव उजड़े हुए के समान सुनसान पड़ा हुआ था। कहीं-कहीं सड़क के किनारों पर भटकटैया झाड़ियां उगी हुई थीं। वे सुन्दर फूलों से भरी हुई थीं। किन्तु वहां उनकी सुन्दरता की प्रशंसा करने वाला कोई नहीं था। फूल उजाड़ में पड़े अपनी सुन्दरता नष्ट कर रहे थे।

गांव के स्कूल-अध्यापक की तस्वीर से हमें उस समाज के बारे में भी कुछ पता चलता है जो औद्योगिक-क्रांति पूर्व समय का था। ग्रामीण लोग बहुत सादा जीवन व्यतीत किया करते थे। वे अनपढ़ होते थे। उनके लिए गांव का स्कूल-अध्यापक सभी ज्ञान और विद्वत्ता का प्रतीक होता था। उनके बीच केवल वही साक्षर व्यक्ति होता था। वह ग्राम-वासियों की भूमि आदि को मापने में सहायता किया करता था।

गांव का स्कूल-अध्यापक अपने ही घर में विद्यार्थियों को पढ़ाया करता था। वह अपने विद्यार्थियों पर सख्ती किया करता था। वह उन्हें शारीरिक दण्ड़ दिया करता था। किन्तु उसका एक मात्र उद्देश्य अपने विद्यार्थियों को विद्वान बनाना होता था। यद्यपि वह कठोर होता था किन्तु वह दिल से दयालु होता था। वह अपने विद्यार्थियों से प्यार किया करता था। विद्यार्थी अपने अध्यापक से बहुत ही डरते थे।

किन्तु क्रांति से पूर्व समय के समाज के बारे में मुख्य विचार जो हमें प्राप्त होता है वह इसका भोलापन है। पैसे के लिए पागल कर देने वाली उस समय कोई भाग-दौड़ नहीं थी। लोगों की रूचियां बहुत साधारण हुआ करती थीं। वे भोलापन के स्वर्ग में रहा करते थे। वे सदा प्रसन्न तथा सन्तुष्ट जीवन बिताया करते थे।

Q.5. Consider the pastoral elements in Goldsmith's poem, "The Village Schoolmaster."

Ans. Things related to shepherds and country life are known as pastoral. In this poem, Goldsmith idealises pastoral life. He presents the picture of his village as it existed before the Industrial Revolution. The villagers lived a very simple life. Though they were illiterate, they were innocent at heart. They did not know any tricks of life. They were simple in their thoughts and actions. There was no mad race for money. The amusements of villagers were very simple. They lived in the paradise of their innocence. They led a simple, happy and contented life.

The atmosphere of the village school was idyllic. There were furze bushes all around it. These bushes were covered with beautiful flowers. The village teacher taught his students in this school. Though he was hard on his students, yet he had a kind heart. He loved his students. He was a fine specimen of the traditional schoolmaster.

Goldsmith laments the sad change that has taken place. The Industrial Revolution has spoiled the pastoral beauty of the countryside. Green fields have been changed into waste land. Farmers have left their villages. They have migrated to cities to find work. The poet's village looks deserted now. The village school is in ruins. There was a time when it hummed with life. But now it is as quiet as death. Here and there beautiful flowers grow on the furze bushes. But there is nobody to appreciate their beauty. The flowers are wasting their beauty in wilderness.

Thus Goldsmith paints the pastoral beauty of his village, and also its loss due to the Industrial Revolution.

ਉੱਤਰ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ—ਚਰਵਾਹੇ ਤੇ ਪੇਂਡੂ-ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ 'Pastoral' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਗੋਲਡਸਮਿਥ 'Pastoral' ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਆਦਰਸ਼ ਜੀਵਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਮੇ-

ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੇਂਡੂ ਇਕ ਸਾਦਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਅਨਪੜ ਸਨ ਪਰ ਉਹ ਦਿਲ ਦੇ ਭੋਲੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕੋਈ ਚਲਾਕੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਕੰਮ ਸਿੱਧੇ-ਸਾਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਓਥੇ ਪੈਸੇ ਦੇ ਲਈ ਪਾਗਲ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਭੱਜ-ਦੌੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ੋਕ ਬੜੇ ਸਾਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਭੋਲੇਪਨ ਦੇ ਸਵਰਗ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਇਕ ਸਾਦਾ, ਪ੍ਰਸੰਨ ਅਤੇ ਸੰਭੁਸ਼ਟ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਕੂਲ ਵੀ ਬੜੇ ਸੁਹਾਵਨੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਚ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਚਾਰੋਂ ਪਾਸੇ ਭਟਕਟੈਆ ਝਾੜਿਆਂ ਉੱਗਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਝਾੜਿਆਂ ਫੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਨ। ਪਿੰਡ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਚਾਰੇ ਓਹ ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਤੇ ਸਖ਼ਤੀ ਕਰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਓਹ ਦਿਲ ਦਾ ਦਿਆਲੂ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਨਮੂਨਾ ਸੀ।

ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਉਸ ਦੁੱਖ ਭਰੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਤੇ ਸ਼ੋਕ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਹੁਣ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਦਯੋਗਿਕ ਛਾਂਤੀ ਨੇ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਦੀ ਪੇਂਡੂ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਹਰੇ ਖੇਤ ਬੰਜਰ ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਏ ਹਨ। ਪੇਂਡੂ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ। ਉਹ ਕੰਮ ਲੱਭਣ ਲਈ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਦੇ ਬਸ ਗਏ ਹਨ। ਕਵਿ ਦਾ ਪਿੰਡ ਹੁਣ ਉਜ਼਼ਿਆਂ ਹੋਇਆ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਕੂਲ ਹੁਣ ਬੰਡਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਕ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਇਹ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਇਹ ਮੌਤ ਦੇ ਵਾਂਗ ਸੁਨਸਾਨ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਭਟਕਟੈਆ ਦੀ ਝਾੜਿਆਂ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਫੁੱਲ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਓਥੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਫੁੱਲ ਉਜਾੜ ਇਲਾਕੇ (ਬੰਜਰ ਭੂਮਿ) ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਵਿਅਰਥ ਗਵਾਂ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਚਿੱਤਰਿਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਛਾਂਤੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੋਏ ਇਸਦੇ ਨਾਸ਼ ਦਾ ਵੀ ਚਿੱਤਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਤਜ਼ਰ ਕਾ ਹਿੰਦੀ ਅਨੁਕਾਦ— ਗਡਰਿਆਂ ਔਰ ਗ੍ਰਾਮੀਣ-ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਮੱਬਨਿਤ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕੇ Pastoral ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਮੌਤ ਗੋਲਡਸਮਿਥ Pastoral ਜੀਵਨ ਕੋ ਆਦਰਸ਼ ਜੀਵਨ ਦੇ ਰੂਪ ਮੌਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਵਹ ਅਪਨੇ ਗਾਂਵ ਕੀ ਔਦ੍ਯੋਗਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤਿ ਦੇ ਸਮਾਂ ਦੇ ਯਹਲੇ ਕੀ ਤਸਕੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਏਕ ਸਾਦਾ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਵਾ ਕਰਤੇ ਥੇ। ਯਦਿਪਿ ਵੇ ਅਨਪਢ੍ਹ ਥੇ, ਕਿਨ੍ਤੁ ਵੇ ਦਿਲ ਦੇ ਭੋਲੇ ਥੇ। ਤਨ੍ਹੇਂ ਜੀਵਨ ਕੀ ਕੋਈ ਚਾਲਾਕੀ ਨਹੀਂ ਆਤੀ ਥੀ। ਤਨ੍ਹੇਂ ਕਿਨ੍ਤੁ ਵੇ ਦਿਲ ਦੇ ਦਾਤਾਂ ਥੇ। ਵਹਾਂ ਪੈਸੇ ਲਿਏ ਪਾਗਲ ਕਰ ਦੇਨੇ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਭਾਗ-ਦੌੜ ਨਹੀਂ ਹੋਤੀ ਥੀ। ਗਾਂਵ ਵਾਲਾਂ ਦੇ ਸ਼ੋਕ ਬਹੁਤ ਸਾਦੇ ਹੋਤੇ ਥੇ। ਵੇ ਅਪਨੇ ਭੋਲੇਪਨ ਦੇ ਸ਼ਵਾਗ ਮੌਤ ਦੇ ਰਹਾ ਕਰਤੇ ਥੇ। ਵੇ ਏਕ ਸਾਦਾ, ਪ੍ਰਸਨ ਤਥਾ ਸਨਤੁ਷ਟ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕਿਧਾ ਕਰਤੇ ਥੇ।

ਗਾਂਵ ਦਾ ਸਕੂਲ ਭੀ ਏਕ ਸੁਹਾਵਨੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਮੌਤ ਥਾ। ਇਸਕੇ ਚਾਰੋਂ ਆਂਹੇ ਭਟਕਟੈਆ ਕੀ ਝਾੜਿਆਂ ਤੁਗੀ ਹੁੰਡੀ ਥੀ। ਯੇ ਝਾੜਿਆਂ ਫੂਲਾਂ ਦੇ ਭਰੀ ਰਹਤੀ ਥੀਂ। ਗਾਂਵ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਅਪਨੇ ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਦੇ ਇਸੀ ਸਕੂਲ ਮੌਤ ਦੇ ਪਦਾਰਥ ਕਰਤਾ ਥਾ। ਯਦਿਪਿ ਵੇ ਅਪਨੇ ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਦੇ ਸਖ਼ਤੀ ਕਰਤਾ ਥਾ ਕਿਨ੍ਤੁ ਵੇ ਦਿਲ ਦੇ ਦਾਤਾਂ ਥੇ। ਵਹ ਅਪਨੇ ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਦੇ ਪਾਗਲ ਕਰਤਾ ਥਾ। ਵਹ ਪਰਮਪਰਾਵਾਦੀ ਸਕੂਲ-ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਏਕ ਸੁਨਦਰ ਨਮੂਨਾ ਥਾ।

ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਤਸ ਦੁਖ ਭਰੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਸ਼ੋਕ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰਤਾ ਹੈ ਜੋ ਅਥ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਔਦ੍ਯੋਗਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤਿ ਨੇ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਜੀਵਨ ਦੀ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਸੁਨਦਰਤਾ ਕੀ ਨਾਚ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਹਰੇ ਖੇਤ ਬੰਜਰ ਭੂਮੀ ਮੌਤ ਬਦਲ ਗਏ ਹਨ। ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਲੋਗ ਅਪਨੇ ਗਾਂਵਾਂ ਕੀ ਛੋਡ ਗਏ ਹਨ। ਵੇ ਕਾਮ ਛੁੱਢਨੇ ਦੇ ਲਿਏ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ। ਕਵਿ ਦਾ ਗਾਂਵ ਅਥ ਤਜ਼ਰਾ ਹੁਆ ਲਗਤਾ ਹੈ। ਗਾਂਵ ਦਾ ਸਕੂਲ ਅਥ ਖਣਡਰ ਬਣਾ ਪਢਾ ਹੈ। ਏਕ ਸਮਾਂ ਥਾ ਜਿਥੇ ਯਹ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਭਰਾ ਹੁਆ ਥਾ। ਕਿਨ੍ਤੁ ਅਥ ਯਹ ਸੂਤ੍ਯ ਦੇ ਸਮਾਨ ਸੁਨਸਾਨ ਪਢਾ ਹੈ। ਕਹੀਂ-ਕਹੀਂ ਤਜ਼ਰ ਕ੍ਸੇਤਰ (ਬੰਜਰ ਭੂਮਿ) ਦੇ ਅਪਨੀ ਸੁਨਦਰਤਾ ਵਰਥ ਹੀ ਗਵਾਂ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਗੋਲਡਸਮਿਥ ਅਪਨੇ ਗਾਂਵ ਦੀ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਸੁਨਦਰਤਾ ਦੇ ਚਿੱਤਰਿਨ ਕਰਤਾ ਹੈ ਤਥਾ ਔਦ੍ਯੋਗਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤਿ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੁਏ ਇਸਦੇ ਨਾਸ਼ ਦੀ ਚਿੱਤਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।